

דיאלוג עם טקסט שאינו דרמטי -

מחשבות על יצירה, על הנחיית תלמידים.ועל

ועל השמעת קול שיהדהד בעולם

ראיון עם ענבל גנצר שיבי, מחזאית "החברות של אלוהים"

דלית שמיר-גלמן

דלית: שלום לענבל גנצר שיבי, המחזאית של "החברות של אלוהים", ספרי לנו על ההצגה. במרכז המחזה עומדות שלוש דמויות נשים תנ"כיות: שרה אימנו, נעמי ופילגש בגבעה. שלושנן נחשבות כאלה שלא עומדות בנדרש מ"אישה טובה": להיות נשואה, פורייה, מרובת ילדים ונאמנה. בהצגה הן קמות לתחייה וחושפות את האמת שלהן, כפי שהן מכירות אותה, בתוך סיפורי התנ"ך המוכרים. מה שרה הרגישה כשיצחק נלקח לעקדה, שרה שהייתה אישה ללא בנים? למה נעמי, אלמנה ללא בעל וילדים, הלכה אחרי רות? ומה עלה בגורל של פילגש בגבעה, ששמה אינו מוזכר, ש"זנתה" לבעלה?

ההצגה נוצרה ב 2012 ל"פסטיבל אישה". היינו קבוצת במאיות צעירות שסיימו את סמינר הקיבוצים והתחלנו לחקור טקסטים וצורות תיאטרון שונות. הגענו לסיפור שרה התנכ"י וקראנו בספר "החברים של אלוהים" מאת ליעד שוהם פרשנות לסיפור התנכ"י, כשהזווית המסופרת היא של שרה. זה היה הגרעין הראשוני שהוליד את היצירה. ואז נשלחנו למשימת איתור וחיפוש, הבאנו כל מיני נשים בתנ"ך, והצענו פרשנות - כלומר, הסיפור כמו שהוא כתוב, אבל בעצם מי שמספרת אותו זו האישה, כל מה שקורה הוא מנקודת המבט של האישה. לא שינינו שום דבר מהטקסט התנ"כי אלא עשינו לו מדרש - פרשנות: אם לאישה היה פה, אם היא יכולה לדבר - מה היא היתה אומרת, מה היתה התשוקה האמיתית, הסמויה והגלויה שלה?

דלית: כשאת אומרת ברבים - מה זאת אומרת "אמרנו, עשינו", עשיתן את זה כקבוצה? ענבל: כן, בעצם בהתחלה לא חילקנו ביננו בכלל תפקידים, היו לנו המון שעות של דיאלוגים, הבאת חומרים, שיחות על החיים האישיים - הכל התערבב, וכשהתחלנו לעבוד אז בעצם היה ברור שיעל סלור תביים ואני אכתוב. יחד איתנו היו גם איילת לוינסון ששיחקה ושחרית ירושלמי שהפיקה.

דלית: אז הדיאלוג שלכן עם הטקסט התנכ"י היה בעצם דיאלוג שמחפש את הקולות המושקעים בטקסט הזה?

ענבל: זה נכון, וזה מאוד ספציפי לאישה בטקסט. קראנו המון ספרות פמיניסטית ונעזרנו בכל מיני תיאוריות, שנוגעות לכך שהאישה בתנ"ך היא בתפקיד משני, היא תמיד תהיה האישה של, הבת של, האחות של, והסיפור מסופר עליה בגוף שלישי ולא היא יוזמת, פועלת. אז הניסיון היה לקחת את הטקסט ולהפוך אותו, להעניק לו משמעות מחודשת. האתגר היה ברמה הטקסטואלית: אם אנחנו לא סוטים מהסיפור והנסיבות נשאות כפי שהיו בחברה שבה הן חיו, איך האישה הופכת להיות עוצמתית? ואם היא עוצמתית, איך זה בא לידי ביטוי? מהם המניעים שלה, מהן התכונות שלה, מהן השאיפות שלה? זה היה ממש לחקור את הדמות ברמה האינטימית.

סיפור שרה התייחס לשרה כאשת אברהם וכל מה שקורה שם, רות ונעמי מתייחס לכל הנושא של האימהות בחברה וכמה את מוגדרת על פי האימהות שלך והיכולת שלך להיות אמא, ו"פילגש בגבעה" עוסק בסיפור של הפילגש, שהוא סיפור מאוד קשה שניסינו לפרק אותו.

הפשט כתוב, ואנחנו הטענו אותו במשמעות חדשה, או משמעות שנראתה לנו הגיונית, ושאלנו - איזה מין סיפור נוצר כאן?

דלית: אני רוצה לשאול בעניין הזה, על הקונפליקט, או על הדיאלוג שלך כיוצרות עם טקסט תנכ"י. איפה היו הקשיים? אלה גם באמת סיפורים מאוד קשים, "פילגש בגבעה" זה סיפור ממש מזעזע, או רות ונעמי והפרשנות שיש בניהן בעצם קשר לסבי, איך היה הדיאלוג שלך סביב העיסוק בטקסט - מה אפשר לעשות ולשנות, מה אי אפשר, מהם הגבולות.

ענבל: כשקהל יוצא מההצגה מתעוררות כל מיני תגובות, מפני שהמפגש עם החומר התנ"כי מעורר את כל מערכת האמונות הפנימית. אבל בשלב הכתיבה, הדיון והשיחות, בכלל לא עלה הנושא של "זה קדוש, לא לגעת בזה, אסור לגעת בזה, זאת שרה אימנו". בכלל לא דיברנו על זה, כי זה היה מהלך של לתפוס אותם כאנשים חיים, לראות את הבחירות שלהם כאנושיות.

היו לנו הרבה הופעות לתלמידים, שזה קהל נהדר, והם הודו לנו שלרגע כל הדבר הזה נגיש עבורם. הם יכלו פתאום לחשוב על הסיפורים ולהסתקרן. תלמידים אמרו לי שהם חזרו הביתה ופתחו את התנ"ך, לראות אם נשענו על דברים אמיתיים, מה כתוב ומה המצאנו, וזה באמת הכי כיף. שזה לא נשאר משהו מרוחק, ערך שאתה גדל לאורו, אלא זה קשור לחיים שלך.

כך גם אצלנו היוצרות - עברו עשר שנים מאז שנוצרה ההצגה, ובגלל הקורונה לא הופענו, ועכשיו חזרנו לדבר עליה ופגשנו אותה במקום אחר, ואנחנו בודקות איפה זה פוגש אותנו היום, באיזה מיתרים זה מנגן לנו, מה הרלוונטיות, וזה באמת עדיין רלוונטי.

דלית: אם ככה, במושגים של דיאלוג, הדיאלוג עם היצירה הוא מתמשך והוא אף פעם לא נפסק, והוא משתנה, כתוצאה מהשינוי שלכן כיוצרות. אני רוצה לשאול על השפה הבימתית - מהי השפה הבימתית שנבחרה, ואיך היא מתמודדת עם הרגעים הקשים בסיפורים האלה?

ענבל: אני אהיה שופר של יעל, שביימה את ההצגה והביאה את כל הרעיונות לבמה. יעל עובדת מאוד תנועתית. היא רואה תנועה, שומעת מוסיקה של תנועה, גם הטקסט נכתב עבורה, עבור האופן שבו היא מביימת. אז זה באמת המון תנועה ומינימליזם. היה שם משהו מאוד מאוד מינימלי, שלוש נשים עם מזוודות. ככה זה התחיל. המזוודות, הדבר הזה שהוא ארעי, נפתח ונסגר ומכיל עולם, היה לה ברור מההתחלה שזה הולך להיות מזוודות, וזה גם מתקשר כמובן ליהודי הנודד. המזוודה היא גם תפאורה וגם אביזר, כשהיא נפתחת היא מייצרת עולם חדש. הסיפורים הם מאוד קצרים וקצביים והם זזים מהר ממקום למקום, זה ממש תיאטרון סיפור. אז המזוודות מייצרות בכל פעם את המציאות המשתנה, את המקום, את הזמן, את הדימויים, ויש גם הצטברות. בסיפור הראשון משתמשים בשלוש מזוודות, בסיפור השני בשש ובסיפור השלישי של הפילגש - 12 מזוודות כמו 12 השבטים, ובסוף נבנה מזה גם מזבח. אז המזוודה בעצם שירתה הרבה מאוד וגם נתנה המון מקום לדמויות. יעל שמה את הדמות על הבמה, היא במרכז, קודם כל מה היא אומרת, מה היא מרגישה, ואיך מבטאים את זה בתנועה בימתית שמייצרת דימוי. וזה ממש עובר בין דימוי לדימוי. זה אתגר, אבל זה גם סגנון שעובד טוב יחד עם הטקסט התנכ"י שהוא כאילו כבד, ופתאום יש משהו נורא קצבי, ומהיר, ומשתנה לך כל רגע מול העיניים.

דלית: את מתארת סינתזה בין תנועה לבין טקסט ובין רעיון לבין דימוי, במסגרת של תיאטרון סיפור, שאלה מנגנונים להרחיק קצת את הטקסט מהמטען ה"כבד" והרחוק שלו, ולהנגיש אותו. מעניין אותי לשמוע אם היו הפקות של תלמידים שהעלו את המחזה?

ענבל: קודם כל אגיד שזה דבר מאוד מרגש ומסקרן עבורי לראות מה תלמידים רואים במחזה, לאן הם לוקחים את הדמויות, את הסיטואציות. בהצגה יש לנו יש שלוש שחקניות, ובהפקות תלמידים היתה קבוצה של ארבע נשים על הבמה, הן התייחסו אחרת לגברים, הן הפכו סיטואציות לקומיות. במחזה יש רמזים קומיים, אבל יעל לא הלכה על המסלול הקומי, ובהפקות תלמידים היתה ממש חגיגה. הם לקחו כל מיני משפטים שיש בהם קריצה ונתנו לזה הרבה יותר מקום. אני חושבת שהגרעין נשמר, של האישה שרוצה להשמיע קול שיהדהד בעולם, הוא עובר גם אצל התלמידים כי הם מתחברים למקום הזה שרוצה להרעיד את האדמה וליצור מחשבה חדשה. אני חושבת שזה גם משהו שהתלמידים יכולים להתחבר אליו בגיל שהם נמצאים בו. ליצור עולם חדש, של כללים חדשים. וזה נורא מעניין, כי בסוף הם מביאים דברים אחרים, הם מרחיבים נושאים אחרים, אבל הם יכולים עדיין לשמור את העוצמה של הטקסט.

דלית: אם תלמידים רוצים להעלות את המחזה, איזה דיאלוג הם צריכים לייצר איתו, מה היית מציעה להם?

ענבל: אני חושבת שבאמת קודם כל צריך קודם לקרוא את הסיפור כמו שהוא. לראות אילו רגשות עולים, מחשבות, והייתי באמת ממליצה להם למצוא את הפרשנות שלהם. בעצם זו גם העבודה שהיתה לנו, מצד אחד ליצור סיפור ולייצר פרשנות חדשה, ומצד שני לדעת אילו דברים חשוב לך לקדם. אילו דברים בוערים בך, שהיית רוצה לטפל בהם. ואז מתוך הסיפור פתאום את יכולה לראות שיש כל מיני קולות כאלה שעולים ומייצרים את הסיפור. אז נראה לי קודם כל כמובן להכיר את הסיפור התנ"כי טוב טוב, ואז לשאול **למה**. זאת שאלת המפתח. **למה זה ככה**. למה היא עכשיו ברחה מבעלה? נניח ב"פילגש" יש את העניין הזה שהיא בורחת מבעלה. אז התשובה שלנו היתה שהוא כנראה היכה אותה, הוא היה מתעלל. ופתאום נוצרת דמות - הבעל המתעלל. אז אני חושבת שאת ניגשת לטקסט כתוב ואת כל הזמן מנסה לפענח אותו, למה זה ככה, מה קרה שם. להיות פתוחים לקריאה, זה הבסיס.

דלית: יש חלקים מאוד קשים בטקסט. והשאלה היא, נניח שאת מורה שמנחה את ההפקה, איפה נדרשת הגנה על התלמידים והתלמידות שמשחקים, שמביימים, איפה שמים גבולות, כי יש שם רגעים מאוד קשים, של אלימות, של תקיפה מינית.

ענבל: אני חושבת שמה שעוזר מאוד זה הסגנון של תיאטרון סיפור, שיש בו גם הרחקה. בחלקים הקשים, התיאורים הם מאוד יבשים ואינפורמטיביים. בנוסף יש עבודה על דימוי: אז עכשיו תקפו אותה המון אדם - אבל מה הייצוג של זה על הבמה? לעבוד עם **הצורה** במקומות האלה. ההצגה הזאת מזמינה לנסות ולעבוד על **הדימוי**, ולא לרדת לעומק הרגשי של המצבים.

דלית: שאלה אחרונה לך כיוצרת/כמורה: דיברת קודם על הזמן שחלף מאז שיצרת את ההצגה להיום. והיום אנחנו באווירה חדשה ואחרי מי טו, ויש תחושה של מוסכמות שמשתנות ומודעות אחרת. האם יש דיאלוג שונה של ההצגה עם רוח התקופה?

ענבל: כשההצגה נכתבה היתה פרשה של חיילת שירקו עליה באוטובוס כי היא אישה, והיו אירועים שנאסר על נשים לשיר בהם. אז עלה מאוד חזק נושא **הקול** שמושתק, כך שההצגה נגעה אז ונוגעת גם היום במפגש בין פעם לעכשיו, בין העבר להווה. וכיום אפשר להתייחס למשל לסוף ההצגה - ל"פילגש בגבעה" וכל הנושא של נשים שחיות בתוך מציאות אלימה, בתוך מציאות שהן בכלל. אז קודם כל זה עוד קיים, הנושא הזה רק נפתח עכשיו ונראה שמתחילים לטפל בו. לגבי רות ונעמי, אז רות ונעמי זה לא רק הסיפור של זוג אוהבות (בפרשנות שלנו נשענו על הכתוב, "ורות דבקה בה"). בעצם זה רות ונעמי שהן זוג אוהבות בתוך החברה שלא מקבלת את זה, בתוך החברה שבשביל להיות אישה את צריכה להיות

אמא, ואיך תצילי את עצמך אם את לא אמא? הסיפורים התנ"כיים מציפים כל מיני נושאים, הם נוגעים במערכות יחסים, בהקרבות שאנחנו עושים ומה המחיר שאנחנו משלמים על ההקרבה. אז יש לזה כמה שכבות, ולכן אני חושבת שההצגה רלוונטית כי היא נוגעת בהרבה דיאלוגים: דיאלוג שלי עם עצמי, עם הבן זוג שלי, עם החברה שאני חיה בה.

סיכום קצר - מנגנונים לדיאלוג עם טקסט שאינו דרמטי, שעלו בשיחה עם ענבל:

❑ "אם לדמות היה פה":

חיפוש זוויות חדשות להתבוננות בטקסט, מנקודת מבט של דמויות מושקקות, "שוליות". נקודת המבט החדשה יכולה להוביל לכתיבה כתוספת לטקסט, לפיתוח רגעים בימתיים, להוספת רכיבים בימתיים כמו הקרנה, וויס אוור וכו'.

❑ "זה קיים בתוכנו":

חיפוש ההדהוד של הנושאים והערכים במחזה במציאות הפנימית של המשתתפים. וזו בחינת הפערים בין הערכים העולים מהטקסט והערכים שאנו מאמינים. וזו בהם. ניסוח האופן שבו הטקסט מייצר אפשרות לעולם חדש, לכללים חברתיים חדשים.

❑ עריכת הטקסט כתיאטרון סיפור

יצירת דמויות מספר, דיאלוגים, מונולוגים, שימוש הן בטקסט הקנוני והן בתוספות ופירושים.

❑ בחירת אביזר/ פריט תפאורה המשמש כעוגן לשפה הבימתית

האביזר מייצג את הדמויות, את העולם הבדיוני ונושאים מרכזיים במחזה, ומקבל תפקידים שונים במהלך ההצגה.

❑ קצב

קיטוע המחזה לתמונות קצרות שיוצרות תנופה ותנועה דינמית.